

ULUSLARARASI GÖÇ VE DİASPORA İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Fırat YALDIZ*

Öz

Uluslararası Göç olgusuna ilişkin tartışmalar, diaspora araştırmalarına temel teşkil etmeye devam edecek gibi görünmektedir. Ancak olgusal açıdan iç içe geçmiş sosyal süreçler, kuramsal araştırmalar bağlamında, çok daha geniş bir kavramsal çerçeveden beslenmeli midir? Uluslararası göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan diaspora olgusu, küreselleşme, göç, gettolaşma, azınlık, kimlik, ulusçuluk, uluslaşımı toplumsal alanlar gibi kavramlardan bağımsız olarak incelenebilir mi? Bu sorulara cevap aranan bu çalışmada, uluslararası göç ve diaspora ilişkisini, başka kavramların da anlamı ve bağlamını da kapsayacak şekilde ve daha geniş bir çerçevede değerlendirmenin zorunluluğuna işaret edilmektedir. Literatürde de giderek daha fazla önem taşımaya başlayan bu kavramlar ve kavramsal tartışmalar, uluslararası göç ve diaspora ilişkisini, güncel gelişmeler ışığında yorumlamayı daha anlamlı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Diaspora, Kimlik, Uluslaşırıcılık, Azınlık.

INTERNATIONAL MIGRATION AND THE TERMS RELATED WITH
DIASPORA

382

Abstract

Discussions on the phenomenon of international migration seem to be the base for the diaspora researches. However, should these intertwined social processes, in terms of theoretical researches, be fed from a much broader conceptual framework? Can a phenomenon of diaspora, arising as a result of international migration, be studied without the concept of related terms such as globalization, migration, ghettoization, minorities, identity, nationalism and transnational social spaces? This study focuses to answer these questions and points out the necessity of including the other concepts in a broader context for a better understanding of the relationship between international migration and diaspora. These concepts and conceptual discussions that become more and more important in the literature, makes to interpret the relationship between international migration and diaspora in the light of current developments.

Keywords: International Migration, Diaspora, Identity, Transnationalism, Minority.

* Dr.,Başbakanlık YTB, firatyaldiz@gmail.com

Giriş

Diaspora kavramının önemi, özellikle 20. yüzyılda meydana gelen politik gelişmelerin de etkisiyle giderek artmaktadır. Yunanca *dia* (için, dolayı) ve *sporos* (tohum) kelimelerinden türeyen ve “sağa sola dağılmış/saçılmış tohumlar” anlamlarına gelen¹ *diaspora* kelimesinin, günümüzdeki anlamı tartışılmaya devam etmektedir. Ancak “*çağdaş kullanımında, basitçe ‘etnik grup’un eşanlamlısı olarak görülecek denli gevşek tanımlanmış bir terimin sınırlarını belirlemek elzemdir.*”²

Bu çalışmada, diaspora kavramını doğrudan ilgilendiren tartışmalar yerine, bu tartışmaları dolaylı fakat derinden etkileyen daha geniş bir kavramsal çerçeve üzerinde durulacaktır. Nitekim dünya savaşları, ekonomik krizler, bölgesel çatışmalar ve iç savaşlar, diaspora kavramıyla doğrudan ilişkili olguları (göçler, kimlik sorunları, azınlıkların durumu, vb.) doğrudan etkilemiştir. Bu politik gelişmelere paralel olarak daha da önem kazanan kavramsal ve kuramsal tartışmalar, özellikle Batı dünyasında büyük önem kazanmış; etni, etnik kimlik, etnik grup, ulus, ulusçuluk, azınlık, kimlik gibi konular yeniden gündeme gelmiş ve insan hakları kavramı bu yeni gelişmeleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir.

Ancak, diaspora kavramının etkileşimde olduğu bu kavramları, özellikle uluslararası göç ve uluslaşırıcılık tartışmalarının önemli katkılar sağladığı geniş bir bakış açısıyla incelemek, kavramın oturduğu bağlamın anlaşılabilmesi için gereklidir.

¹ Bazı yazarlar ise, diaspora kelimesinin *dia-* ve *speirein* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve “saçılma” anlamına gelen *diaspeirein* kelimesinden türediğini belirtmektedir. Martin Bauman, “Exile”, *Diasporas: Concepts, Intersections, Identities*, (ed.) K.Knott ve S.McLoughin, (Londra: Zed Books, 2010), s. 20-21. Çevrimiçi İngilizce sözlüklerde ise, kelimenin köklerine ilişkin üç farklı yaklaşım bulunmaktadır: (i) *diaspeiro* (dia+speiro), (ii) *diaspora* (dia+spore), (iii) *diaspeirein* (dia+speirein). Kelimenin köklerine ilişkin bu farklı yaklaşımlara rağmen, dağılma, saçılma, savrulma anlamları konusunda bir tartışma yoktur. Bkz.:

<http://oxforddictionaries.com/definition/english/diaspora>,
<http://www.merriam-webster.com/dictionary/diaspora>,
<http://dictionary.reference.com/browse/diaspora>.

² Stephane Dufoix, *Diasporalar*, (İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yay., 2011), s. 37.

Göç

Diaspora kavramıyla yakın ilişkide olan en önemli kavramlardan biri “göç”tür. Bir hipoteze göre, insanların ilk kökeni Afrika’dır, insanoğlu Afrika’dan dünyaya (Yakındoğu’ya yüz bin yıl önce, Güneydoğu Asya ve Avustralya’ya altmış bin yıl önce, Amerika’ya otuzbeş bin yıl önce) yayılmıştır.³

McNeill, tarihsel perspektiften dört göç türü olduğundan bahseder:⁴ (i) Diğer bir nüfusun zorlamasıyla yer değiştirme (göçebelik), (ii) Yaşanılan yerin, başkaları tarafından fethedilmesi ve ardından iki toplumun kaynaşması (fetih girişimleri), (iii) yabancılardan, ev sahipleri tarafından memnuniyetle karşılanan gelişleri (ticari faaliyetlerin yerleşmesi), (iv) topraklarından bütünüyle koparılmış birey veya toplumların, başka bir yere götürülmesi (kölelik).

Oran ise, göçleri zorunlu ve gönüllü göç olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Zorunlu göç, siyasal, dinsel, vb. nedenlerle bir topluluğun kendi topraklarından atılması sonucu meydana gelir. Gönüllü göç ise, ticaret amacıyla, çalışmak için, sistematik kolonizasyon sonucu veya göç rekabeti sonucu meydana gelebilir.⁵

Bu tarihsel göç türleri, küreselleşme ile birlikte ve günümüzde farklılaşmış; siyasal kaygılar, eğitim, evlilik ve aile birleşimi gibi birçok farklı neden de, göçü etkilemiştir. Wingens ve diğerleri, uluslararası göçün çoğunlukla ekonomik nedenlere dayandığı, ancak son dönemlerde aile birleşimi gibi nedenlerin de öne çıktığını belirtmektedir.⁶ Nitekim Faist de, uluslararası göçü “*bir ulus devletten diğerine gerçekleşen daimi bir hareket*”in ötesine taşıyarak “*çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus devlet içindeki iki ya da daha çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki*

³ Dufoix, s. 43.

⁴ William McNeill, “Human Migration in Historical Perspective”, *Population and Development Review* 10, (1984):1’den aktaran Dufoix, s. 43.

⁵ Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, (Ankara: İmaj Kitabevi, 2009), s.70-72.

⁶ Matthias Wingens v.dğr., “The Sociological Life Course Approach and Research on Migration and Integration”, *A Life-course Perspective on Migration and Integration* (ed.) Matthias Wingens v.dğr. (New York: Springer Pub., 2011), s. 1.

çeşitli bağları özetleyen, çok-boyutlu ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik bir süreç” olarak tanımlamaktadır.⁷

Cohen, uluslararası göçün geç modern dönemde büyük bir dönüşüm geçirdiğini belirtmektedir: ⁸ Küreselleşme döneminde, kitlesel göçleri kabul eden bir ülke neredeyse kalmamıştır. Devletler göç konusunda son derece seçici olmaya özen gösterirken, niteliksiz, yaşlı veya bağımlı göçmenlerin ülkelerine yerleşmesini önlemeye çalışmaktadırlar. [Küresel şirketlerin, insan kaynakları politikaları da (çalışanlarını çok iyi maddi olanaklarla destekleyerek yurtdışında görevlendirmek) devletlerin göç beklentileriyle uyum göstermektedir.] Günümüzün küresel göçmenleri, 19. yüzyıl ve devamının niteliksiz işçi göçmenlerinden farklı olarak, varlıklı ve yetenekli/nitelikli insanlardan oluşmaktadır.⁹ Göçmenlere ilişkin niteliksel artış, niceliksel artışla da doğru orantılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Uluslararası Göç Örgütü dünya genelinde göçmen sayısının -son 6 yılda 23 milyon artarak- yaklaşık 214 milyona ulaştığını belirtmektedir.¹⁰

Göç ve göçmen olgularındaki bu gelişmelerin, 21. yüzyıl diaspora toplumlarının yapısını ve etkisini artıracığına inanılmaktadır. Anavatana göre daha iyi eğitilmiş, daha zengin ve daha etkin diaspora toplumlarının oluşması/artması, şaşırtıcı olmayacaktır. Sheffer, göçmen ve diaspora ilişkisi bağlamında ve çok da haklı olarak göçmenlerin doğrudan diasporanın parçası olarak görülemeyeceğini, arada fark olduğunu belirtir ve ekler: “*Ne zaman ve niçin göçmenler yeni bir diasporik yapı kurarlar veya mevcut olana katılırlar? sorusuna verilmiş tatmin edici bir cevap halen*

⁷ Thomas Faist, *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, (İstanbul: Bağlam Yay., 2003), s.30.

⁸ Robin Cohen, “Rethinking ‘Babylon’: iconoclastic conceptions of the diaspora experience”, *Migration, Diasporas and Transnationalism* (ed.) S.Vertovec ve R.Cohen (Massachusetts: Edward Elgar Pub., 1999), s. 260.

⁹ Gungwu Wang, “Sojourning: The Chinese Experience in Southeast Asia”, Jennifer Cushman Memorial Lecture, mimeo’dan aktaran Cohen, “Rethinking ‘Babylon’: iconoclastic conceptions of the diaspora experience”, s. 260.

¹⁰ World Migration Report – 2011, Geneva, IOM, 2011, s. 49. Uluslararası Göç Örgütünün internet sitesinde ise, 2010 yılı rakamının 192 milyon olduğu belirtilmektedir. “About migration”, <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration>, 26.07.2012. Resmî rapor ve resmî internet sitesi arasındaki bu rakamsal farklılık, kanımızca internet sitesinin güncellenmemesinden kaynaklanmaktadır.

bulunmamaktadır."¹¹ Turist, göçmen, misafir işçi, sığınmacı ve mülteciler, ev sahibi ülkede uzun yıllardır yaşamakta olsalar bile, ev sahibi ülkeye daimi olarak yerleşmiş diaspora üyelerinden farklıdır. Ancak, ABD ve Almanya gibi birçok ülkede, ikinci, üçüncü ve hatta dördüncü kuşak vatandaşların bile, gayri resmî, bazen de resmî olarak göçmen olarak kabul edilmeleri ve adlandırılmaları, aradaki farklılığı belirsizleştirmektedir. Bu belirsizlik durumu ise, uluslaşırıcılık olgusuna tartışmamızda yer vermemizi zorunlu kılmaktadır.

Uluslaşırıcılık¹²

Temelde, ulus ötesi ilişkileri açıklayan belirgin aktivite ve toplum türleri ile ilgili uluslaşırıcılık konusunun, sosyal bilimler araştırmalarındaki özel konumu giderek güçlenmektedir. Uluslaşırıcılığın karakteristiği, 'uluslararası' kavramından bu noktada ayrılmakta; devletler ve toplumlar arasındaki 'resmî' ilişkiler yerine, insanlar, halklar ve gruplar arasındaki devlet dışı ilişki alanına (sivil alana) odaklanmaktadır. Daha açık bir anlatımla uluslaşırıcılık, sosyal birimlerin, farklı devletlerden/toplumlardan ayrılmış aktörlerin, bazı ortak özellikleri paylaşması durumu üzerinden kurduğu ilişki ile kavramsal bir farklılık ortaya koymaktadır.¹³

Bu farklılık bağlamında literatürde daha sık yer almaya başlayan uluslaşırıcı toplumsal alanların oluşumu konusu, "*yalnızca göç araştırmalarına yeni gündem konuları kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası göçün kavramsal ve yöntemsel açılardan ele alınış ve inceleniş şeklini de büyük oranda değiştirmiştir.*"¹⁴

Uluslaşırıcılık kavramının diaspora kavramıyla ilişkisindeki en önemli nokta, göçmenlerin, göç veren ülkelerde geçirdikleri sosyalizasyon

¹¹ Gabriel Sheffer, *Diaspora Politics, at home abroad* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 15-16.

¹² *Uluslaşırıcı*, İngilizce *transnational* kelimesinin çevirisi olup, Türkçede *ulus ötesi* kelimesi de kullanılmaktadır.

¹³ Eliezer Ben-Rafael, "Debating Transnationalism", *Transnationalism: Diaspora and the advent of a new (dis)order*, (ed.) Elizer Ben-Rafael, Yitzhak Sternberg (Leiden: Brill pub., 2008), s.1.

¹⁴ Banu Şenay, "Uluslaşırıcı Toplumsal Alanlar, Uluslaşırıcı Kimlikler: Avustralyalı Türkler Örneği", *Türkiye'de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*, (ed.) R. O.Dönmez, P. Enneli, N. Altuntaş (İstanbul: Say Yay., 2010), s.255

süreçlerinin ulusaşırı toplumsal alanlara yansımaları ve diaspora kimliğine etkisidir. Nitekim, diasporayı oluşturacak bireylerin göç etmeleri, akraba devlette oluşan kimlik unsurlarını geride bırakacakları anlamına gelmemektedir.¹⁵ Ev sahibi devlette doğup büyüyen diaspora üyelerinin de, bu ulusaşırı toplumsal alandan etkileneceği göz ardı edilmemelidir. Bu noktada vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta da, ulusaşırı toplumsal alanın hem ev sahibi devlette hem de akraba devlette oluşmuş olduğudur. Dolayısıyla, iki ayrı ülke ile ilişkilerden etkilenecek şekilde şekillenen ve iki ülke ile iletişimi de kapsayan bir ulusaşırı toplumsal alandan söz etmek mümkündür.

Kimlik

Çalışmanın bütünlüğü açısından değinilmesi gereken en önemli kavramlardan biri kimliktir. Kimlik, sosyal psikoloji kaynaklı bir kavram olmasına rağmen, sosyoloji, sosyal antropoloji ve uluslararası ilişkiler gibi birçok sosyal bilim alanında da kullanılmaktadır.¹⁶ Bu disiplinler, birey, grup veya ulus gibi olguların/yapıların karakteristik özellikleri ve 'öteki'den nasıl ayrıldığını tanımlayan kimlik kavramının farklı yönleriyle ilgilenmektedir. Nitekim kimliğin kaynakları cinsiyet, meslek, sosyal sınıf, ulus, dil, din veya devlet olabilir.¹⁷

Kimlik kavramına ilişkin bir diğer önemli nokta da, bireylerin, farklı bağlamlarda geçiş yapabilecekleri çoklu kimliklere sahip olabilecekleridir. İç içe geçen Matruşka bebekleri gibi, etnik kimlik ulusal kimliğin içinde, ulusal kimlik de ulus-üstü kimliğin içinde olabilir. Bu bağlamda, kimliği özdeşlik¹⁸ veya insanların kim oldukları ve diğerleriyle nasıl ilişkilendirildiklerini belirleyen kavram¹⁹ şeklinde tanımlamak mümkündür. Kimliği oluşturan unsurlar ise, nesnel ve öznel olmak üzere ikiye ayrılabilir.

¹⁵ Şenay, s.257.

¹⁶ James D. Fearon, "What is identity (as we now use the word)?", erişim tarihi 13.12.2011, <http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/iden1v2.pdf>.

¹⁷ Selcen Öner, "Construction of European Identity within the European Union" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), s. 8-11.

¹⁸ Talha Övet, "Avrupa 'Öteki'si", *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 11, (2007): 94.

¹⁹ Michael Hogg, Dominic Abrams, *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes* (Londra: Routledge Pub., 1988), s. 1-2.

Kimliği özümseyen bireylerin paylaştıkları maddi ve manevi özellikleri içeren nesnel unsurlar, din, dil, tarih, ülke ve gelenekler olabilir. Aynı kimliğe sahip bireylerin, bu ortak paylaşım noktalarının bilincinde olmaları da, öznel unsurdur.²⁰ Kimlik, kişisel özelliklere ve aile bağına dayanan kişisel kimlik; ırk, cinsiyet, sınıf gibi sosyal gruplara aidiyeti tanımlayan sosyal kimlik; politik bir gruba veya yapıya aidiyeti tanımlayan politik kimlik olmak üzere üç temel kategoride temellendirilebilmektedir.²¹

Oran ise, her bireyin bir toplumsal kimliği olduğunu; bu kimliğin ise üç farklı biçimde sınıflandırılabilirliğini belirtmektedir: (i) Bireysel kimlik-grup kimliği, (ii) alt kimlik-üst kimlik, (iii) objektif kimlik-subjektif kimlik. Kimlik kavramının, diaspora kavramıyla yakın ilişkisi bağlamında, bu alt başlıkları incelemek yararlı olacaktır. *Objektif kimlik* (nesnel kimlik), bireyin doğuştan sahip olduğu tarihsel ve antropolojik kimliğidir. *Subjektif kimlik* (öznel kimlik) ise, bireyin kendi tercihi ile sonradan edindiği kimliktir. Bu bağlamda, dikkat edilmelidir ki “[o]bjektif kimlik, özgür birey için hiçbir şey ifade etmez; çünkü iradesi dışı bir olgudur. Esas olan, s[u]bjektif kimliktir; bireyin özgür iradesiyle benimsediği kimliktir.”²² Alt kimlik, objektif kimliğe denk düşer; bireyin içinde doğduğu grubun kimliğidir. Üst kimlik ise, bütünlüğü sağlamak amacıyla devletin vatandaşına biçtiği kimliktir.²³ Bu kimliği belirlerken, devletin toprak esasına (*jus soli*) mı yoksa kan bağına (*jus sanguinis*) mı dayandığı önemlidir.²⁴ Çünkü üst kimliğin toprak esasına göre belirlenmesi ülke içinde entegrasyonu sağlamaktadır.

Etni, Etnik Grup ve Etnik Sorun

Cordell'in tanımlamasına göre etni (*ethnie, ethnicity*), bir insan grubuna, ortak bir kişilik ve bağlılık duygusu veren, kendilerine özel olan ve

²⁰ F. H. Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği, Pan-milliyetçilikten Post-milliyetçiliğe* (Ankara: Ümit Yay., 2006), s. 45-46.

²¹ Michael Bruter, *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity* (New York: Palgrave Macmillan Pub., 2005), s. 20. Güvenç kimliği bireysel kimlik, kişisel kimlik ve ulusal/kültürel kimlik şeklinde sınıflandırmaktadır. Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993), s. 3-4.

²² Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 75-77.

²³ Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçihat, Uygulama* (5. bs., İstanbul: İletişim Yay., 2008), s. 28.

²⁴ Bu konuya ilişkin ayrıntı için bkz.: Aşağıda ‘Ulus ve ulusçuluk’ başlığı.

kendilerini başkalarından ayıran, ortak bir tarih, dil, din, kültür ve bir ülke üzerinde egemenlik isteği gibi özelliklerdir.²⁵ Narrol etnik grubu, biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen (biyolojik); açık bir şekilde ortak bazı temel kültürel değerlere sahip olan (kültürel); karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan (etkileşim); kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan toplumsal kategoriler olarak nitelemektedir.²⁶

Young etnik gruplara ait unsurları, dil, toprak, politik birlik veya kültürel değerler/semboller olarak açıklamaktadır.²⁷ Fakat unutulmamalıdır ki, etnik gruplar her zaman homojen yapılar değildir; kendi içlerinde dilsel veya kültürel açıdan farklılık gösterebilirler.

Etnik grup kavramı temelinde tanımlanması gereken bir diğer önemli kavram da “etnik sorun” kavramıdır. Kurubaş’a göre etnik sorun:

“kendilerini ve ötekilerini ortak köken, tarih, dil, kültür gibi etnik niteliklerle tanımlayan gruplar arasında, rekabetten savaşa kadar uzanabilen sosyopolitik anlaşmazlık ve cepheleşmelerdir. Bu sorunlar ülkedeki etnik gruplar arasında olabileceği gibi, devlet ile bir etnik grup arasında da olabilir. Etnik sorunlar bir yönüyle yasal, kültürel veya ekonomik ayrımcılık ya da ulusal kimliğin baskın etnik grubun soyuna/kültürüne dayandırılma çabalarının, öteki yönüyle de etnik grubun fiziksel varlığını koruma, kültürel kimliğini ifade etme, geliştirme veya belli bir toprak üzerinde özerk yönetim kurma veya ayrılma taleplerinin bir uzantısı olarak doğabilir. Bu haliyle etnik sorunlar etnik kimliğin tanınmasına, bu kimliğe ilişkin hakların yasal statüye kavuşturulmasına, etnik grubun iktidarı bir biçimde paylaşmasına ve

²⁵ Karl Cordell, “Introduction: Aims and objectives”, *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*, (ed.) Karl Cordell (New York: Routledge, 1999), s. 4-5.

²⁶ Raquel Narrol, “Ethnic Unit Classification”, *Current Anthropology* 5 (1964)’ten aktaran: Tuğçe Poyraz, “Etnik Sosyoloji Açısından Kosova Türkleri: Prizren ve Mamuşa Örneği”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2007), s. 29. Bu çalışmada etnik grup kavramı, “toplumsal karakterleri (özellikle dil ve/veya kültür unsurları) ile diğerlerinden ayrılan gruplar” anlamında kullanılmaktadır.

²⁷ Crawford Young, “The Dialectics of Cultural Pluralism: Concept and Reality”, *The Rising Tide of Cultural Pluralism*, (ed.) Crawford Young (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1993), s. 18.

sosyoekonomik şartlarının düzeltilmesine ilişkin sorunların bir fonksiyonudur.”²⁸

Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet

Çalışmamızın içeriği açısından, ulus ve ulusçuluk kavramları da büyük önem taşımaktadır. Yıldız, milliyetçiliğin temeli olan millet kelimesinin çok güçlü bir dinsel kökeni olduğunu ve ‘bir söz/inanç etrafında bir araya gelen insan topluluğu’ anlamına geldiğini, dolayısıyla günümüzde “ulus” yerine “millet” kavramının kullanılmasının yanlış²⁹ olduğunu belirtmekte ve ulusu (millet), tarih, kültür ve ortak köken gibi bağlar temelinde bir insan cemaatine bağlılık duyan insanların meydana getirdiği bir topluluk; ulusçuluğu (milliyetçilik) ise, ulusu temel bağlılık odağı olarak gören ve merkezinde ulusun yer aldığı kültürel, sosyal, siyasi ve ahlaki bir perspektif öneren siyasi bir öğretiyi olarak tanımlamaktadır.³⁰

Oran ise, milliyetçilik kavramını -diaspora kavramıyla da ilişkili olan- yüce sadakat odağı kavramı üzerinden analiz etmektedir. Yüce Sadakat Odağı, belli bir toplumdaki bireylerin, bir bütün oluşturmak üzere etrafında birleşmeye karar verdikleri en yüce kavramdır. Yüce Sadakat Odağı’nın belirlenme sürecinin başlangıç noktası, belli bir sosyo-ekonomik düzenin temeli olan Üretim Biçimi kavramıdır. Üretim biçimi yenilendiğinde/geliştiğinde, ekonomik pazaryeri (yani vatan) genişler. Her yeni üretim biçimi, kendi tutunum (*cohesion*) ideolojisini ortaya koyar. Tutunum ideolojisi, toplumun başat grubunun ya da egemen sınıfının, kendi değerler ve çıkarlar bütünü içinde, toplumu güçlü bir biçimde birarada tutmak için formüle ettiği ana ideolojidir. Yeni bir tutunum ideolojisi ortaya çıktığı zaman, toplumun bu ideolojinin verilerine göre yeniden örgütlenmesini sağlamak için, yeni bir Yüce Sadakat Odağı ortaya atılır. 16. yüzyılın sonlarına doğru, üretim biçiminin feodalizmden merkantilizme dönüşmesiyle başlayan süreç, Yüce Sadakat Odağı’nın

²⁸ Erol Kurubaş, “Etnik Sorun – Dış Politika Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 8, (2009): 42.

²⁹ Bu çalışmada ise, millet ve milliyetçilik kavramları, genel kullanıma uygun bir şekilde ve galat-ı meşhur olarak ulus ve ulusçuluk kavramlarıyla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.

³⁰ Ahmet Yıldız, *Ulus Devletin Bunalımı* (İstanbul: Etkileşim Yay., 2010), s.15-19.

tanrı'dan ulus'a, tutunum ideolojisinin de din'den milliyetçilik'e dönüşmesiyle sonuçlanmıştır.³¹ Diasporanın hem vatan hem de anavatanla ilişkilerinde önemli bir yeri olan "sadakat" konusunu da, yukarıda açıklanan Yüce Sadakat Odağı bağlamında değerlendirmek gerekir.

Cordell etni ve ulus arasındaki farkı açıklarken, toprak esasına (*jus soli*) dayalı ulus kavramının bireylerin kökenleriyle ve kim olduklarıyla ilgilenmeyerek, vatandaşlık kavramını ön plana çıkarttığını, dolayısıyla bu yaklaşıma göre ulusdaşın vatandaş anlamına geldiğini belirtmektedir. Ancak, kültürel öğeler vurgusu nedeniyle kan bağına (*jus sanguinis*) dayalı ulus kavramı, etni ile büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır.³²

Çalışmanın bütünlüğü açısından önem taşıyan bir diğer kavram ise, güncel tartışmaların da odağında yer alan ulus-devlet kavramıdır. Genellikle, 1789 Fransız Devrimine referans verilen ulus devlet kavramını şöyle tanımlamak mümkündür:³³

Tarihî süreçte[,] sosyolojik bir olgu olarak ulus devlet, feodal karakterdeki bir siyasî düzenden merkeziyetçi özellikleri ağır basan bir siyasî düzene geçişi temsil etmiş, aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihi geçmişini paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak "millet" in, siyasî olarak örgütlenmiş biçimi şeklinde algılanmıştır. Ulus devlet kavramı, feodal nitelikler taşıyan bir yapılanma biçiminden kopuşu ve bu kopuş sonrasında, merkeziyetçi bir temelde gelişme gösteren sosyolojik/tarihsel bir olguyu temsil etmektedir. Bu bağlamda ulus devlet; ortak değerler etrafında toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasî bir çerçevede yaşayan/ fikir beyan eden milletlerin bir arada yaşadığı siyasî bir düzen olarak algılanabilir.

³¹ Baskın Oran, "Kemalizm, İslamcılık, Küreselleşme (Türkiye'de "Yüce Sadakat Odağı" Kavramı Üzerine Düşünceler)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 54, (1999): 133-162. Makaleye çevrimiçi ulaşmak için:

<http://www.baskinoran.com/makale/SBFD-Cilt-54-No2.pdf>.

³² Cordell, s. 5.

³³ Deniz Özyakışır, "Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi", *Jeopolitik Dergisi* 31, (2006): 78-80.

Oran ise, Özyakışır'ın yukarıda yaptığı tanımın ulus-devletin değil, 17. yüzyıldan itibaren Merkeziyetçi Krallık'la başlayan ulusal devletin tanımı olduğunu belirterek, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ulus-devleti “ulusunun tek bir etnik-dinsel birimden oluştuğunu varsayan ve bunun böyle olmadığını bildiği için de bazen asimilasyon bazen etno-dinsel temizlik yapan devlet türü” olarak tanımlamaktadır.³⁴

Azınlık

Ulus-devlet yapısının ortaya çıkardığı türdeş toplumsal yapının dışında kalan bireylerin/grupların konumu, kısaca, belli bir topluluk içinde farklılıklar gösteren ve başat olmayan grup anlamına gelen³⁵ azınlık kavramına ayrı bir önem kazandırmıştır. Bu siyasi sürecin de bir sonucu olarak, uluslararası hukukta ilk azınlık tanımı 1. Dünya Savaşının ardından Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD) tarafından ilgili antlaşmaların yorumu amacıyla yapılmıştır. Buna göre azınlık kavramı “bir devlete yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk, dil ya da dinden oluşan toplumsal gruplar”ı belirtmektedir.³⁶

Uluslararası hukuki metinlerde, azınlık kavramına ilişkin net bir tanımlama sağlanamamıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiride (1992)³⁷ herhangi bir azınlık tanımı yer almamaktadır. Yine 01.02.1995 tarihli Avrupa Konseyi (AK) Ulusal Azınlıkların Korunması

³⁴Oran, ulus-devletin kuruluş sürecini şöyle formüle etmektedir: Burjuvazi + Kral → Merkeziyetçi Krallık → Asayiş ve tek hukuk → Ticaret → “Ulusal” Ekonomik Pazar → Ortak dil, kültür vs. → Millet → Milliyetçilik ideolojisi → Ulus-devlet → İçte Asimilasyon, Dışta Emperyalizm. Ayrıntılı bilgi için bkz.:

Baskın Oran, “Ulus-Devlet, Üniter Devlet: Türkiye ve Fransa”, erişim tarihi 18.09.2012, [http://baskinoran.com/ders/UlusDevlet-UniterDevlet-01-TRveFR\(07-12-2011\).ppt](http://baskinoran.com/ders/UlusDevlet-UniterDevlet-01-TRveFR(07-12-2011).ppt).

³⁵ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 66.

³⁶ USAD'ın Arnavutluk'taki Yunan Azınlık Okulları konusundaki 06.04.1935 tarih ve 26 numaralı danışma görüşünün tam metni için bkz.: “Permanent Court of International Justice, 34th Ordinary Session, Minority Schools in Albania, Advisory Opinion”, erişim tarihi 03.08.2011, http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1935.04.06_albania.htm.

³⁷ Bildirinin tam metni için bkz.: “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri”, erişim tarihi 19.06.2014, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/209-213.pdf>.

Çerçeve Sözleşmesinde de³⁸ azınlık tanımı yapılamamıştır. Dolayısıyla uluslararası hukukta, USAD tarafından belirli bir dönemde ve belirli anlaşmaların yorumu amacıyla yapılan tanımların dışında herhangi bir azınlık tanımı bulunmamaktadır.³⁹

Uluslararası hukuk açısından, genel bir tanım bulunmamakla beraber, azınlık rejiminin geçerli olabilmesi için somut duruma ilişkin özel bir düzenleme veya özel düzenlemeyi de kavrayan genel bir düzenlemenin kabul edilmesi gereklidir. Dolayısıyla, bir grubun azınlık sayılabilmesi için, o gruba azınlık statüsü veren özel bir hukuki düzenleme olmalıdır. Ancak, literatürde azınlık kavramı, bahsedilen bu yasal gereklilikten bağımsız olarak “bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan, bu niteliklerini korumaya çalışan grup” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁰

Azınlık kavramının şimdiye kadarki en önemli tanımı, BM İnsan Hakları Komitesinin Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu⁴¹ özel raportörü F. Capatorti'nin, BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin⁴² (azınlıkların korunmasına ilişkin) 27. maddesi bağlamında 1977 yılında hazırladığı incelemede yer alan tanımdır:⁴³ Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalanının nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bir devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü,

³⁸ Sözleşmenin Türkçe tam metni için bkz.: “Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi ve Açıklayıcı Rapor”, erişim tarihi 19.06.2014, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_Text_FCNM_tr.pdf. Türkiye, Fransa, Monaco ve Andora söz konusu sözleşmeyi imzalamamıştır.

³⁹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2005), s. 206-207.

⁴⁰ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 67.

⁴¹ 1999 yılında, adı ‘İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu’ şeklinde değiştirilen bu komisyon, Ağustos 2006’da kapatılmıştır. “UN ‘think tank’ winds up by proposing expert body to advise Human Rights Council”, erişim tarihi 11.09.2012, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=19630&Cr=rights&Cr1=council>.

⁴² Sözleşmenin tam metni için bkz.: “International Covenant on Civil and Political Rights”, erişim tarihi 10.09.2012, <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>.

⁴³ Francesco Capotorti, *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities*, New York, United Nations, 1991, s. 96. Ayrıca bkz.: “Minorities under International Law”, erişim tarihi 10.09.2012, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/Pages/internationallaw.aspx>.

geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur.

En kapsamlı ve önemli azınlık tanımlarından biri olan bu tanım, 5 ana öğeye dayanmaktadır:⁴⁴

- 1- Farklı olma: Azınlık, çoğunluktan soy, dil, din, gelenek-görenek gibi bakımlardan farklıdır.
- 2- Sayıca az olma: Azınlık, -ülkenin bazı bölgelerinde yoğun ve çoğunluk durumunda olsa bile- ülke genelinde sayıca azdır. Fakat bu azlık, gelenek-görenek meraklısı bir avuç insan grubunun ötesinde, farklılıklarını koruyabilecek bir orandadır.
- 3- Başat olmama: Sayıca az olan azınlık, yaşadığı ülkede başat da değildir. (*Apartheid* dönemi Güney Afrika'da, Beyazlar sayıca az olmalarına rağmen, başat konumdaydılar.)
- 4- Vatandaş olma: Azınlık yaşadığı ülkede hukuki olarak "vatandaş"tır; "yabancı" değildir.
- 5- Azınlık bilincine sahip olma: Azınlık, özel niteliklerini ve farklılıklarını korumaya isteklidir. Bu bilinç, baskı durumunda daha da artacaktır.

Bu bağlamda, diaspora kavramının azınlık kavramıyla çok benzer anlama sahip olduğunu ve hatta bazen eş anlamlı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Azınlık kavramı -çok daha eski ve köklü bir kelime olan diaspora kelimesinden- daha hızlı ilerlemiş; yasal ve sosyal tartışmaların, düzenlemelerin, akademik araştırmaların konusu haline gelmiştir. İki kelime arasındaki bu yakın ilişki bağlamında, yakın gelecekte, diaspora kavramının da hukuki tartışmaların, sosyal ve siyasal düzenlemelerin, akademik araştırmaların (daha) güçlü bir öznesi olacağı öngörülebilir.

⁴⁴ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 68-69.

Getto

Kuzey Afrika'da 13. yüzyıldan beri var olan getto kelimesi, 17. yüzyılda Venedik'teki Yahudi mahalleleri için kullanılmaya başlanmış, sonradan ise Siyahların oturdukları fakir mahalleler için kullanılmıştır.⁴⁵

İtalyancadan gelen kelime, günümüzde bir şehirde belli bir etnik grubun bir arada yaşadıkları yerleri tanımlamak için kullanılan, olumsuz çağrışımları olan bir kavramdır. Diaspora ve getto terimleri arasında çok kuvvetli bir bağ vardır ve bu bağ, Yahudi deneyimiyle de yakından ilgilidir. Siyonizm'in öncülü olarak görülen diaspora ve gettonun, birçok açıdan "Yahudi özgürlüğü ve entegrasyonu ile yakından ilgilenen Yahudi Aydınlanmasının kurucu özelliği" olduğu belirtilmektedir.⁴⁶

Yahudi deneyiminin ötesine geçen ve kullanımı artan getto, azınlıkların sığınma yeridir ve ancak başka bir sosyal sınıfa terfi sonucu terkedilir. Sosyal ayrımcılığı ve coğrafi izolasyonu ifade eden gettodan ayrılmak, doğrudan asimilasyonu getirmez; gettodan ayrılma, mekânla yeni bir ilişkiye geçmektir.⁴⁷

Tarihsel Travma

Tarihsel travmalar, kelime olarak değil ama bir olgu ve hatta kurgu olarak diasporalar ile yakından ilişkilidir. Cohen, "mazlum diasporalar" olarak sınıflandırdığı Yahudi, Filistin, İrlandalı, Afrikalı ve Ermeni diasporalarının yaşadıkları tarihsel travmaların diaspora kimliğine olan etkisini vurgulamaktadır.⁴⁸

Yahudiler için İsrail'den sürgün edilme, ortak bilinci canlı tutmuş, sonrasında Almanya'da yaşadıkları soykırım ise diaspora kimliğinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Ermeniler için, 1915 olayları, Afrikalılar için ise, kölelik dönemi tarihsel travma olarak belleklerde yer

⁴⁵ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 73-74.

⁴⁶ Barbara Kirshenblatt-Gimblett, "Spaces of Dispersal", *Migration, Diasporas and Transnationalism* (ed.) S.Vertovec ve R.Cohen, Massachusetts: Edward Elgar Pub., 1999, s. 315-316.

⁴⁷ Harlem'de, ilk önce İtalyanların, sonradan ise Siyahların ve Porto Rikoluların yaşaması, bu duruma örnektir. Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 74.

⁴⁸ Robin Cohen, *Global diasporas: an introduction* (Londra: UCL Press, 1997), s. 31-55.

almaktadır.⁴⁹ Oran da, ulus inşa sürecinde iki temel yöntem olduğunu belirtmektedir: (i) Büyük zaferler, (ii) Büyük felaketler. Büyük felaketler, bu süreçte ve özellikle toplumsal kimliğin oluşumu amacıyla sıklıkla vurgulanmaktadır.⁵⁰

Mazlumiyet üzerinden kurulan bu toplumsal bellek, kin sahibi olma, aşırı milliyetçilik ve entegrasyonu önleme tehlikesi gibi birçok sakıncayı da barındırmaktadır. Anayurttan ayrılma travması (*the trauma of departure*) olmadan, diasporanın olmayacağı bile iddia edilmektedir.⁵¹

Volkan, nesiller arası iletişimde, tarihsel travmatik olayların seçilmiş travmaya (*chosen trauma*) dönüşebildiğini ve bu travmanın grup kimliğini belirleyen önemli unsurlardan bir haline geldiğini belirtmektedir. Seçilmiş travma, toplumsal liderler tarafından toplumsal dönüşüm amacıyla kullanılan politik bir araç haline de gelebilmektedir.⁵²

Bu çalışmada, tarihsel travmaların, klasik anlamda diasporaların oluşumunu etkilediği kabul edilmektedir. Fakat günümüzde diaspora olarak tanımlanan birçok toplumda, böyle bir durumun (tarihsel travmatik bir olay) olmadığı gibi, diaspora kavramının günümüzde dönüşen anlamı tarihsel bir travmayla doğrudan ilişkili de değildir.⁵³

Ev sahibi Devlet (Vatan) – Akraba Devlet (Anavatan)

Diaspora kavramıyla yakın ilişkili iki kavram, akraba devlet (*anavatan-kin state*) ve ev sahibi devlet (*vatan-host state*)'tir.

Diasporanın kendini etnik, vs. bakımından ait hissettiği devlet olan akraba devletle ilişkileri, birkaç başlıkta toplanabilir: (i) Geri dönüş fikri, (ii) Lobicilik, (iii) Ekonomik destek. Diasporanın yaşadığı ülke devleti olan ev

⁴⁹ Cohen, *Global diasporas: an introduction*, 21-55.

⁵⁰ Baskın Oran'la 12.09.2012 tarihinde yapılan görüşme.

⁵¹ Kirshenblatt-Gimblett, "Spaces of Dispersal", s. 318.

⁵² Vamik Volkan, "**Chosen Trauma, The Political Ideology Of Entitlement and Violence**", *Berlin Meeting*, erişim tarihi 12.09.2012, <http://www.vamikvolkan.com/Chosen-Trauma,-the-Political-Ideology-of-Entitlement-and-Violence.php>.

⁵³ Diaspora kavramına ilişkin güncel gelişme ve tartışmalara ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme için bkz.: Fırat Yıldız, "Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişmeler ve Tartışmalar", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18, (2013): 289-318.

sahibi devlet ise, diasporaya/azınlığa karşı beş farklı tutum sergileyebilir: (i) Asimilasyon, (ii) Entegrasyon, (iii) Ayrımcılık (segregasyon), (iv) Etnogelişme (ethnodevelopment), (v) Soykırım. Bu tutumların, özellikle ilk ikisi konumuz açısından daha önemlidir.⁵⁴

Asimilasyon, ev sahibi devletin, azınlığı çoğunluk kültürü içinde eritmesidir. Mutlak anlamda asimilasyon, azınlık kimliğinin ortadan kalkması ve toplumsal belleğinin sıfırlanması anlamına gelmektedir. Çoğunluk açısından “doğal asimilasyon” ve “zorla asimilasyon” olmak üzere ikiye ayrılır. *Doğal asimilasyon*, azınlığın çoğunluğun kültürünü zamanla benimsemesidir. *Zorla asimilasyon* ise, azınlığın kültürünün ve niteliklerinin zorla ortadan kaldırılmasıdır. Azınlık açısından düşünüldüğünde de, asimilasyonu zorla asimilasyon ve gönüllü asimilasyon olarak ikiye ayırmak mümkündür. *Gönüllü asimilasyon*, azınlığın veya azınlık mensubu bireyin, çoğunluğun kültürünü, özelliklerini çeşitli nedenlerle ve gönüllü olarak kabul etmesidir. Entegrasyon (bütünleşme) ise, etnik, kültürel, vb. sınırlandırmaları kaldırarak ve tüm vatandaşlara aynı hakları tanıyarak toplumun birleşmesidir.⁵⁵

Küreselleşme

Küreselleşmeyi, en kısa ve doğru biçimde, Batı'nın altyapısıyla (uluslararası kapitalizm) ve üst yapısıyla (kültür) tüm dünyaya yayılması ve etki kurması olarak tanımlamak mümkündür.⁵⁶

Küreselleşme, 1490'lar, 1890'lar ve 1990'lar olmak üzere üç dalga halinde yayılmıştır. Birinci dalga, merkantilizmle başlamış ve sömürgecilikle sonuçlanmıştır. İkinci dalga, Sanayi Devrimi ile başlamış ve emperyalizmle sonuçlanmıştır. Üçüncü dalga ise, (i) 1970'lerde Çokuluslu Şirketlerin doğması, (ii) 1980'lerde İletişim Devriminin meydana gelmesi, (iii) SSCB'nin

⁵⁴ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 78-79.

⁵⁵ Devlet – diaspora ilişkileri konusunda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz.: Fırat Yıldız, “Devlet – Diaspora İlişkileri: Diaspora(ya sahip) Olmak”, *Book of Proceedings – International Symposium on Language and Communication: Exploring Novelties, İzmir, Haziran 17-19, 2013* içinde (İzmir Üniversitesi, İzmir 2013), s.593-605.

⁵⁶ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 4.

yıkılması ve 1990'larda Batı'nın rakipsiz kalmasıyla başlamış ve günümüzde de devam etmektedir.⁵⁷

Cohen, küreselleşmenin, diasporayla beş açıdan bağlantılı olduğunu belirtir:⁵⁸

(i) Dünya ekonomisi: Daha iyi iletişim ve daha ucuz ulaşım gibi gelişmelerin de etkisiyle, dünya ekonomisi, yerel sektörlerle daha kolay ve yoğun ticari faaliyetler içerisindedir. Küreselleşmenin, dünya ekonomisine bu etkisi, diasporalar için önemli bir fırsat yaratmıştır. Birbirine güçlü ve sıkı bağlarla bağlanmış bir diasporaya üye olmak, aile/akrabalık temelli ekonomik faaliyetlerin daha hızlı ve daha güvenli olmasını sağlamaktadır. Ayrıca diaspora içi sosyal kurallar, ticarî hayatı yasal düzenleme/müeyyidelere göre çok daha etkili ve ucuz bir şekilde düzenlemektedir. Üstelik diaspora için ticari başarı, yalnızca maddi kazanç değil, aynı zamanda sosyal kabul ve prestij de sağlamaktadır. Yine uluslararası ticaret kurallarının da ötesine geçecek şekilde, diaspora üyesi olmaktan kaynaklanan karşılıklı güven esaslı küresel ticaret de (Amerika'da yaşayan Çin diasporası ile Rusya'da yaşayan Çin diasporasının, Amerika ve Rusya arasındaki ticaretin de en başat aktörleri olması gibi), küresel ekonomiyi etkilemektedir. Tüm bu unsurların etkisiyle, diasporaların küresel ekonomi içindeki rolü daha da önem kazanmaktadır.

(ii) Uluslararası göç: Bir koloniden metropole göç, aynı dilin konuşulduğu coğrafyanın içinde göç veya ikili anlaşmalara dayanan göç gibi daha dar ve daha öngörülebilir bir rota izleyen klasik göç türleri ve göç rotaları (Doğu'dan Batı'ya, Güney'den Kuzey'e) küreselleşmenin etkisiyle değişmekte; petrol zengini Körfez ülkeleri veya Doğu Asya'nın ekonomik seraları, gittikçe artan bir şekilde uluslararası göç almaktadır. Eski göçmenlerden farklı olarak, daha zengin ve yetenekli olan diaspora üyeleri, kendi beklentileri, çıkarları veya karşılaştığı fırsatlar doğrultusunda, göç ettiği ülkeye yerleşmek yerine, başka bir veya birkaç ülkeye göç etmeye

⁵⁷ Küreselleşme süreçleri ile ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz.: Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 1-14.

⁵⁸ Cohen, *Global diasporas: an introduction*, s. 157.

devam edebilmektedirler. “Küreselleşme çağında, umulmadık insanlar en umulmadık yerlerde ortaya çıkmaktadır.”

(iii) Küresel şehirlerin gelişmesi: Asya’da Tokyo, Batı Avrupa’da Londra ve Kuzey Amerika’da New York gibi yoğun bir şekilde uluslararası göç alan ve dolayısıyla şehir dokusu da zenginleşen “küresel şehirler”e son yıllarda, birçok yeni şehir katılmıştır: Osaka, Seul, Hong Kong, Paris, Madrid, Frankfurt, Atlanta, Toronto, vb. Diaspora üyeleri yabancı dil(ler)e hâkim olmaları, diğer kültürlerle daha çabuk uyum sağlayabilmeleri ve birçok ülkedeki bağlantıları nedeniyle küresel şehirlerin kültürel, sosyal, ekonomik hayatında önemli figürler haline gelmektedirler.

(iv) Yerel ve küresel (*cosmopolitan*) kültürlerin oluşması: Küreselleşme süreciyle eş zamanlı olarak (ve bu sürece karşı bir tepki olarak da değerlendirilebilecek) küreselleşme karşıtı eğilimler, küresel gerçekliklerden uzaklaşarak, kendi içine kapanma; genişleyen pazarın beklentilerine ve küreselleşmeden kaynaklanan yeni ahlaki ve kültürel taleplere cevap verememe gibi nedenlerle, küresel sistemde boşluklar doğmasına neden olmaktadır. Bu boşluğun ise, ancak hem yerel kimliğe sahip hem de küresel fırsatları değerlendirebilecek, çok yönlü ve esnek örgütlerle doldurulabilmesi mümkündür. Diasporalar da, bu boşlukları doldurabilen ve fırsatları değerlendiren en önemli yapılardır.

(v) Sosyal kimliğin sınırlarının ortadan kalkması: Küreselleşme süreci, coğrafi sınırlardan bağımsız olarak, ortak inanç ve düşünce, etni ve din (hatta mutfak kültürü, ilaç tüketimi, yaşam tarzı, moda, müzik) gibi alanlarda karşılıklı etkileşim üzerinden şekillenen yeni bir sistem oluşmasına neden olmaktadır. Bu durumu tek ve homojen bir küresel kültürün doğması olarak değil, birçok kültürün kompleks bir şekilde kaynaşması olarak okumak daha doğru olacaktır. Anavatanla sabit ilişkilerin ortadan kalktığı; ev sahibi devletin, artık geçici olarak yaşanılacak bir yer olarak görülebildiği; ulusal ve sosyal kimliğin aynı olmasının zorunlu olmadığı bu yeni süreç, diaspora hayatının ve ilişkilerinin daha açık ve daha kabul edilebilir olmasını sağlamaktadır.

Sonuç

Uluslararası Göç ve diaspora konusuna ilişkin tartışmalar, literatürde giderek daha yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bu durumun, bu iki kavram arasındaki doğrudan ilişkinin doğasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ancak uluslararası göç konusu, bu çalışmada da ele alınan başkaca kavramlarla ilişkisi üzerinden gelişmeye devam ederken, bu tartışmaların diaspora araştırmalarına yeterince dâhil edilmediği değerlendirilmektedir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen küresel siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin ve küreselleşme olgusunun, uluslararası göçü ve uluslararası göçe ilişkin tartışmaları doğrudan etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda, azınlık, etni, kimlik, göç, göçmen gibi tarihsel –ve hatta hukuksal- altyapısı güçlü ve köklü kavramlar kadar, son dönemde giderek daha yaygın hale gelen uluslararası göç ve uluslararası göçmen toplumsal alan gibi yeni kavramlar da literatüre son derece değerli katkılarda bulunmaktadır. Bu kavramsal tartışmaların etkisiyle, uluslararası göç konusu daha ayrıntılı ve sağlıklı bir şekilde araştırılmaktadır. Bu çalışmada ise, diaspora araştırmalarının, yukarıda açıklanan bağlamın dışında tutulmasının, kavramsal ve kuramsal gelişimini halen devam ettiren ve henüz genel kabul görmüş bir tanıma dâhi yapılamayan diaspora olgusuna zarar vereceği iddia edilmektedir.

Sonuç olarak, diaspora çalışmalarının -sosyolojik araştırmalara ek olarak- kavramsal olarak da genişletilmesi; uluslararası göç araştırmalarını oluşturan geniş kavramsal çerçeveden beslenmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Diaspora tartışmalarını uluslararası göç kavramıyla sınırlandırmak yerine, uluslararası göç araştırmalarının geniş bağlamı içinde konuşlandırmak, diaspora kavramını anlamamızı ve tartışmamızı kolaylaştıracaktır.

Kaynaklar

Bauman, Martin, “Exile”, *Diasporas: Concepts, Intersections, Identities*, (ed.) K.Knott ve S.McLoughin, Londra: Zed Books, 2010, s. 19-23.

Ben-Rafael, Eliezer, “Debating Transnationalism”, *Transnationalism: Diaspora and the advent of a new (dis)order*, (ed.) Elizer Ben-Rafael, Yitzhak Sternberg, Leiden: Brill Pub., 2008, s.1-26.

Bruter, Michael, *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*, New York: Palgrave Macmillan Pub., 2005.

Cohen, Robin, “Rethinking ‘Babylon’: iconoclastic conceptions of the diaspora experience”, *Migration, Diasporas and Transnationalism*, (ed.) S.Vertovec ve R.Cohen, Massachusetts: Edward Elgar Pub., 1999, s. 252-265.

Cohen, Robin, *Global diasporas: an introduction*, Londra: UCL Press, 1997.

Cordell, Karl, “Introduction: Aims and objectives”, *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*, (ed.) K.Cordell, New York: Routledge, 1999, s. 3-10.

Dufoix, Stephane, *Diasporalar*, İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yay., 2011.

Erdenir, F. H. Burak, *Avrupa Kimliği, Pan-milliyetçilikten Post-milliyetçiliğe*, Ankara: Ümit Yay., 2006.

Faist, Thomas, *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, İstanbul: Bağlam Yay., 2003.

Fearon, James D., “What is identity (as we now use the word)?”, erişim tarihi 13.12.2011, <http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/iden1v2.pdf>.

Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Hogg, Michael ve Abrams, Dominic, *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, Londra: Routledge Pub., 1988.

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara, “Spaces of Dispersal”, *Migration, Diasporas and Transnationalism* (ed.) S.Vertovec ve R.Cohen, Massachusetts: Edward Elgar Pub., 1999, s. 315-319.

Kurubaş, Erol, “Etnik Sorun – Dış Politika Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 8, (2009): 39-69.

Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Kitabevi, 2009.

Oran, Baskın, *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçihat, Uygulama*, 5. bs., İstanbul: İletişim Yay., 2008.

Oran, Baskın, “Kemalizm, İslamcılık, Küreselleşme (Türkiye’de “Yüce Sadakat Odağı” Kavramı Üzerine Düşünceler)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 54, (1999): 133-162.

Oran, Baskın, “Ulus-Devlet, Üniter Devlet: Türkiye ve Fransa”, erişim tarihi 18.09.2012, [http://baskinoran.com/ders/UlusDevlet-UniterDevlet-01-TRveFR\(07-12-2011\).ppt](http://baskinoran.com/ders/UlusDevlet-UniterDevlet-01-TRveFR(07-12-2011).ppt).

Öner, Selcen, “Construction of European Identity within the European Union”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

Övet, Talha, “Avrupa ‘Öteki’si”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 11, (2007): 94-103.

Özyakışır, Deniz, “Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi”, *Jeopolitik Dergisi* 31, (2006): 78-80.

Poyraz, Tuğçe, “Etnik Sosyoloji Açısından Kosova Türkleri: Prizren ve Mamuşa Örneği”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2007.

Sheffer, Gabriel, *Diaspora Politics, at home abroad*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Şenay, Banu, “Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, Ulusaşırı Kimlikler: Avustralyalı Türkler Örneği”, *Türkiye’de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*, (ed.) R. O.Dönmez, P. Enneli, N. Altuntaş, İstanbul: Say Yay., 2010, s.255-287.

Volkan, Vamık, “Chosen Trauma, The Political Ideology Of Entitlement and Violence”, *Berlin Meeting*, erişim tarihi 12.09.2012, <http://www.vamikvolkan.com/Chosen-Trauma,-the-Political-Ideology-of-Entitlement-and-Violence.php>.

Wingens, Matthias v.dğr., “The Sociological Life Course Approach and Research on Migration and Integration”, *A Life-course Perspective on Migration and Integration* (ed.) Matthias Wingens v.dğr., New York: Springer Pub., 2011, s. 1-26.

Yaldız, Fırat, “Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişmeler ve Tartışmalar”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18, (2013): 289-318.

Yaldız, Fırat, “Devlet – Diaspora İlişkileri: Diaspora(ya sahip) Olmak”, *Book of Proceedings – International Symposium on Language and Communication: Exploring Novelty, İzmir, Haziran 17-19, 2013, İzmir: İzmir Üniversitesi Yay., 2013, s.593-605.*

Yıldız, Ahmet, *Ulus Devletin Bunalımı*, İstanbul: Etkileşim Yay., 2010.

Young, Crawford, “The Dialectics of Cultural Pluralism: Concept and Reality”, *The Rising Tide of Cultural Pluralism*, (ed.) Crawford Young, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1993, s. 3-35.

Künye:

Yaldız, Fırat, “Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* II, (2014): 382-403.